

A mester és tanítványa Mátyás emlékezete

AZ EGYKORI SZEGEDI LENIN–SZTÁLIN EMLÉKMŰ

A Délmagyarország március 30-ai számában a frissen eltávolított Lenin-szobor kapcsán említettem elődjét, az egykori Sztálin-sétányon fölállított Lenin–Sztálin emlékművet. Ezt is lebontották 1960-ban, de sajnos megsemmisítették. Pedig — ha valóban létrejön a „szocializmus építésének emlékműveiből” kialakítandó szoborpark, akkor, ha megjelenne még, ez a szoborcsoport alighanem a szenzációk közé tartozna.

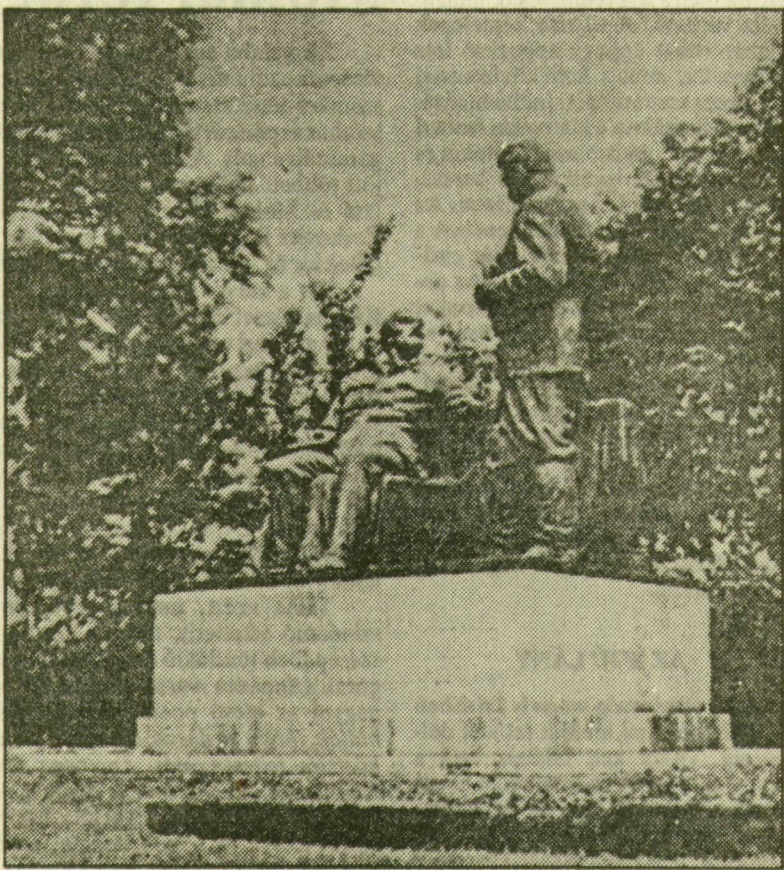
Az ominózus mű a Sajtóház előtti térségen volt, akkor Sztálin-sétánnak hívták a Móra parkot. Bronzból készült, egyes híreim szerint a Zala György által készített Horthy esküje dombormű anyagából. (Ez 1946-ig a Dömötör torony Somogyi Könyvtár felőli falában volt.) A figurák nagysága másfélszeres életnagyságú volt, a talapzat szürke márványból készült, rajta ezek a sorok voltak olvashatók: „Az ő vetésük érik a világon — E kor a kommunizmus építésének kora.

Szeged, 1950. december 21. Hálája jeléül Szeged népe.”

Az emlékművet az SZKP XX. kongresszusán elhatározott politikai reform mihozzánk „begyűrűző” hatásai nyomán távolították el, s ennek pótlására készült el Kiss István Lenin-szobra — most már Sztálin társasága nélkül.

Íme a történet: Magyarországon ez az emlékmű készült elsőként, amely Lenint, illetve Sztálint köztérre ábrázolta. Megelőzte Mikus Sándor budapesti Sztálin emlékművét is (1951). A szobor születésének története rendkívül rövid, mindössze egy kurta esztendő, ám annál tanulságosabb. A szerző Tápai Antal visszaemlékezése szerint az emlékműállítás ötlete Dénes Leó polgármestertől származott, aki az akkori propaganda szokásokkal összhangban, állandóbb jellegű dekorációt kívánt készíttetni, s ebből a célból Pincuk és Taurity szovjet, Sztálin-díjas szobrászok kétalakos szoborkompozícióját kívánta kettőszeres nagyságban elkészíttetni. Tápai eredeti szobrot szeretett volna csinálni. Az emlékműállítás ötletéből azonban hamarosan politikai testület által megerősített szilárd elhatározás lett. 1950. április 4-én hozták nyilvánosságra Komócsin Mihály, az MDP akkori szegedi titkárának előterjesztésében az emlékmű létesítésének tervét: „Szeged dolgozó népe hálája és köszönete jeléül a Sztálin sétányon emeljen szobrot Sztálin elvtársnak”. A határozati javaslatot a díszközgyűlés „nagy lelkesedéssel” fogadta el. Olyannyira fölgyorsultak az események, hogy még aznap már az alapkövetélés megtörtént a pártbizottság épületével szemben, a parkban. Fémtekóban helyezték el egy okmányt, amely „Szeged dolgozó népének ragaszkodását és szeretetét fejezi ki Sztálin iránt”. Az okmányt Komócsin Mihály, Dénes Leó és Krasznov, a szovjet hadsereg alezredese írták alá. Az emlékműállításról szóló híradások sokáig csak Sztálin emlékének megörökítéséről szóltak, Lenint nem említették.

Június közepére már befejezés előtt voltak a talapzat munkálatai, Tápai pedig elkészült a szobor agyagmodelljével. Ekkor adtak hírt arról, hogy a szobor költségeihez Szeged dolgozó népe nagy lelkesedéssel járul hozzá. Közölték azt is, hogy a „Szoborelőkészítő Bizottság” 1, 2, 5 és 10 forintos bélyegeket bocsátott ki. A „lelkesedésre” jellemző volt, hogy a hír hallatán a dolgozók ezrével jegyezték elő a bélyegeket. Mindenesetre alig egy hónap múltán már 70 ezer forintot meghaladó összeg gyűlt össze. A talapzatot a budapesti volt Fischer-féle kőfaragó üzemből készítették, itt hirdettek a dolgozók között pályázatot a talapzatra kerülő szöveget. A végeredmény ismert. Hosszú hetekig semmi hír nem szólt a szoborról, nyilván elhúzódtak a munkálatok, így József Visszario-novics Sztálin 71. születése napján, december 21-én nem kerülhetett sor

az avatásra. December 25-től aztán megszorodtak a hosszadalmas tudósítások, amelyek az előkészületekről szóltak. Hatalmas lepel borította a szoborkompozíciót, vörös sálakat terítettek az odavezető utakra, a kemény fagyokkal mitsem törődve „kinyílt virágokkal” ültették tele az emlékmű környékét. Az avatásra december 29-én került sor, nagyszabású ünnepség keretében. Az ünnepi tudósításból pontosan rekonstruálható az esemény. A szobor előtt az ÁVH és a rendőrség díszőrsége állt. A pártbizottság épületén — a mai sajtóházon — Sztálin óriására felnagyított képe függött vörös drapérián. Vörös és nemzetiszín zászlók voltak körben elhelyezve. Az ünnepség délután 2-kor kezdődött, Révai József mondott avatóbeszédet. Az ünnepségen a helyi vezetőkön kívül Kiss Árpád könnyűipari miniszter, Boldizsár Iván külügyi államtitkár és Szirmai István, a Rádió elnöke is jelen volt, továbbá a szovjet, a kínai, a bolgár, a cseh, az albán, az NDK és a koreai külképviseletek vezető tisztviselői.

Révai avatóbeszéde néhány mondatot szentelt Lenin méltatásának, s cseppet sem meglepő tény az, hogy hosszasan fejtegette Sztálin jelentőségét. A szobrot Dénes Leó vette át. A korabeli szegedi lakosoknak egy csöppnyi kétségük sem lehetett afelől, hogy az emlékmű pontosan mit ábrázol, miről szól. A Délmagyarország avatás előtti ismertetéséből szemezgetve, így foglalhatjuk össze a látványt: Lenin ülve, fáradt testtel, de fáradhatatlan szellemi frissességgel beszélget a mellette álló Sztálinnal. Lenin ölében könyv pihen, Sztálin kezében papírtokercs. „A szobor azt ábrázolja, mikor 1922 őszén Lenin Gorkijban betegen töltötte napjait, és Sztálin meglátogatta őt.” Volt föltevés arról is, hogy vajon miről beszélgetnek? — hiszen Sztálin látható figyelemmel tekint le Leninre. Az egyik verzió szerint az orosz parasztság helyzetéről folytatnak eszmecserét, a másik szerint a pár hónap múlva (1923. április) kezdődő pártkongresszus a téma. Végül is mindegy, hiszen ez a szobor „a hűség és a hála, a szeretet és a ragaszkodás szobrának” készült.

Művészi kvalitásait nincs alap meltatni, korabeli propagandisztikus szerepe viszont nyilvánvaló, korfeszítő jelenségeként figyelemre méltó. Önmagában az a tény is fontos, hogy nem önállóan a szobor készült, hanem a Sztálin-díjas szobrászok munkájának szolgai lemásolására került sor. A szoborkompozíció figuráinak helyzete is beszédes, és sokat elárul a korabeli politikai szándékokból. Lenin ül, Sztálin áll. Egyikük fáradt öregember benyomását kelti, másikuk energikus, tettekre kész, magabiztos. Látszólag a

mester és tanítvány viszony mutatkozik meg közöttük, ám a központi szerep Sztáliné. Az álló alak mindig alkalmasabb a kiemelésre, a fontosság hangsúlyozására. Az emlékmű mindezekben túl furcsa ellentmondást is példáz. Ezekben az években a sztálini kultusz a tetőpontra hág, alig egy évre rá fölavatják Mikus hatalmas Sztálin emlékművét. Szegeden — talán véletlen kompromisszumként még — kettős emlék készül, ráadásul minden későbbi megelőzően.

Az emlékmű néhány évvel később elvesztette politikai jelentőségét, 1960-ban lebontották, egykori helyét ma már csak a parkosított „fölvonulási terület” jelzi. Ott állt, ahol ma a Lidice emlékkő van.

Azt hiszem, a szobor történetéből kiolvasható, mennyire korjelző mű volt. Nemcsak tipikus „szocreál” megfogalmazásával, hanem propaganda tartalmával is. Az is a történeti tanulságok közé tartozik, hogy Szeged nagy szobrásza szolgai másolásra kényszerült, egy vitrindísznek alkalmas kispasztika köztéri fölnagyítására. A könyveknek is megvan a maguk sorsa — hirdeti a latin mondás. A szobroknak is. Ha valahol egy múzeumi raktár szögletében fennmaradt volna az emlékmű, akkor talán 1967-ben már nem került volna sor Szegeden Lenin-szobor fölállítására. Mert erre az évre 1968 következett... Akkor talán elegendő bronz se lett volna, s talán szobrot se kellett volna döntögetni többé sem Szegeden, sem máshol, Európa keleti felében. Mert nyugatabbra valahogy ez nem szokás. És mi oda törekszünk.

TÓTH ATTILA

500 évvel ezelőtt, 1490. április 6-án halt meg Bécsben a talán legismertebb magyar uralkodó, Hunyadi Mátyás. A törökverő Hunyadi János Kormányzó és Szilágyi Erzsébet fia 1443-ban Kolozsvárott született. Apja még 1456-ban, nándorfehérvári győzelme után elhunyt, bátyját, Lászlót 1457-ben V. László király kivégeztette, a 14 éves Mátyást fogságra vetette. A király halála után 1458. január 24-én a magyar országgyűlés királlyá választotta az akkor prágai fogságában tartózkodó, 15 éves Mátyást, az ország legnagyobb birtokosát. E gazdagság és apja híre egyaránt hozzájárult megválasztásához.

Az új király előtt szinte megoldhatatlan feladatok álltak. Az Albert király (1438–1439) halála utáni belső harcokban felbomlott a rend, a királyi birtokok nagy része magánkézre került, külső és belső ellenség is veszélyeztette az országot. A Szent Koronát, Sopron városát, több nyugat-magyarországi várat Albert özvegye annak idején elzalogosította III. Frigyes császárnak, aki V. László rokonaként igényt tartott a trónra is. A Felvidék nagy részén cseh huszita zsoldosok tartották kezükben a hatalmat, és nem ismerték el Mátyás királyságát. Időközben a törökök, kiheverték a nándorfehérvári csatavesztést, és újra folytatni akarták északi hódításaikat.

A huszita és a török veszély számos nagy hatalmú magyar urat a királyi politika támogatására készítetett. Mátyás mellett foglalt állást a pápa és a magyar püspöki kar is. Így lassan sikerült helyreállítani a rendet és a királyi hatalmat. Mátyás 1459-ben leverte azokat a nagybirtokosokat, akik vele szemben III. Frigyes császárt választották meg. Hosszas harcok után 1462-ben kiűezett Jan Giskrával, a felvidéki cseh zsoldosok vezetőjével is.

A belső rendcsinálás miatt nem tudta megakadályozni a török balkáni térnyerését. 1459-ben II. Mehmed szultán Szerbiát, 1463-ban Boszniát foglalta el. Mátyás azonban — a török főerő elvonulása után — 1463 őszén vissza tudta foglalni Bosznia északi részét, és az ottani várakat. Mátyás pontosan látta, hogy Magyarország katonai ereje arra alkalmatlan, hogy a szultáni főerővel hosszabb ideig szembe tudjon szállni (II. Mehmed évi bevétele több mint kétszerese volt a Mátyás alatt megnövelt magyar királyi jövedelmeknek), ezért csak ritkán vezetett törökellenes hadjáratokat. Fő célja az egyes vágvárak védelme volt. Mátyás állította fel ugyanis azt a magyar végvárrendszert, amely Mohácsig megvédte az országot.

Visszaszerezte a Szent Koronát és Sopront is a császártól. Igaz, ennek fejében el kellett ismernie a Habsburgok örökösödési jogát. Ez viszont lehetővé tette, hogy 1464-ben megkoronáztassa magát, és ezzel megerősítse legitimitását. A koronázás után kormányzati reformokat léptetett életbe, szabályozta a kancelláriák és bíróságok működését, és ami még fontosabb, egységes pénzügyigazgatási szervezetet hozott létre, ami megakadályozta a királyi bevételek szétforgácsolódását. Bevételei alapját az 1458 óta — a külső és belső veszélyek elhárítására — az országgyűlések által rendszeresen megszavazott rendkívüli, gyakran évente

kétszer is beszedett adó képezte. Ez a jobbágyságot sújtotta: egy jobbágygazdaság („porta”) egy aranyforint adót fizetett, ami ötszöröse volt a rendes adónak. (Egy ökör két forintba került.)

A pénzügyigazgatási reform és a magas adó lehetővé tette egy állandó hadsereg felállítását, amit viszont foglalkoztatni kellett. A pápa és a császár kérésére 1468-ban háborút indított a huszita cseh király, Podjebrád György ellen. Elfoglalta Morvaországot, Sziléziát és Lausitzot, sőt a cseh királyi címet is felvette. A cseh háborút végül az 1479-ben ratifikált olmützi béke zárta le. Mátyás megtartotta hódításait és a cseh királyi címet. A császárral is megromlott a viszony. 1485-ben Mátyás elfoglalta Bécsét, majd az egész Alsó-Ausztriát, és felvette az osztrák hercegi címet. Ezzel — kisebb területen — létrejött a későbbi osztrák-magyar monarchia előképe, de magyar vezetéssel. Mátyás hatalmának kiterjesztésével — feltehetően — a törökkel szemben esélyesebben ellenállható államra is gondolt.

A magyar király azonban nem csupán katonai babérokra áhítozott, hanem jelentős kulturális központot hozott létre Magyarországon. Az olasz humanizmus és a reneszánsz Közép-Európában először Mátyás udvarában vert gyökereket. Egykori nevelője, majd főkan-cellárja, Vitéz János érsek körül is humanista kör alakult. Vitéz unoka-öccse volt Janus Pannonius pécsi püspök — különben királyi főinkes-tartó, szlavón bán, stb. —, a XV. század legnagyobb latin nyelvű humanista költője. Udvarának dolgozott a természettudós Regiomontanus. Létrehozott továbbá a király a budai várban egy csodálatosan festett, kéziratokból álló nagy könyvtárt (Bibliotheca Corviniana.) 1467-ben egyetem nyílik Pozsonyban. A király építkezései — főként Budán és Visegrádon — részben reneszánsz jellegűek.

Joggal tartották kortársai Mátyást az akkori Európa egyik legnagyobb uralkodójának. (Az egykorú francia diplomata, Philippe de Commines XI. Lajos francia, IV. Edward angol, Mátyás magyar királyt és II. Mehmed szultánt sorolta közéjük.)

1458-tól 1490-ig tartó uralkodása országuk fényes korszaka volt. A kemény kezű, igazságos király alakja versekben, legendákban, a nép emlékezetében is tovább élt.

Haditettei, a központi hatalmat megszilárdító ereje, és kultúrate-remtő cselekedetei történelmünk legnagyobbjai közé emelik.

DR. KUBINYI ANDRÁS

Groza és güzü

Magyar és román végre barát-ként nyújthatja egymás felé kezét? Az évszázados bizalmatlanság görcei lazulnak? Hinnünk, akarnunk kell, hogy így legyen, akkor is, ha tudjuk: adunk és kapunk még pofonokat, hiszen a beidegződésektől, a szokásoktól lehetetlen máról holnapra megszabadulni.

Groza Péter börtönnaplóját lapozgatom. Az egyik részletben leírja egy pofon történetét. Serestély Béla, a poeta kapta tőle. A kollégiumi szilenciumon Groza elszundított. Béla lökte oldalba ezzel a mondattal: „Ébredj fel, mit alszol, mint egy güzü!” A güzü szó beléhasított. Mint régi román papi család iva-

déka, dákóromán sovinszta tradíciókkal terhelt légkörben nevelkedett. Magyar nyelvtudása akkor még nagyon kezdetleges volt. A szó jelentését nem tudta, de hangzásából ítélve keménynek, durvának, sértőnek gondolta, amely megtorlást kíván, ezért pofon vágta Bélát.

A harag az ifjú emberkék romlatlan lelkében hamar feleredetett, és a kölcsönös tisztázások után kiderült, a fölébresztés parancsa a primátustól jött, a güzü szót is ő fogalmazta meg, Béla csak továbbította, de ő sem tudta, mit is jelent valójában.

A két naiv gyerek pofozkodott valamiért, amit egyikük sem értett, olyan dolgokért,

amelyről fogalmuk nem volt, amelyet csak a hórihorgas primátus tudott. Végül is ez a pofozkodás és az azt követő ráébredés egy életre megalapozta barátságukat.

A két kisdíák afférjában nem nehéz fölfedezni a magyar és a román nép összefonódulását, egymásnak feszüléseit. Haragudtak, perlekedtek, gyűlölködtek. De sok olyan ügyért vérzett ez a két nép, meg a szomszédos többi is, amely „güzü” volt számukra!

Közös, sorsfordító érdekünk immár, hogy a pofozkodásokat olyasféle rádöbbenés kövesse, mint Groza Péter és Serestély Béla esetében, s végre egymással igaz barátságra, tartós szövetségre lépjünk!

-zágoni-